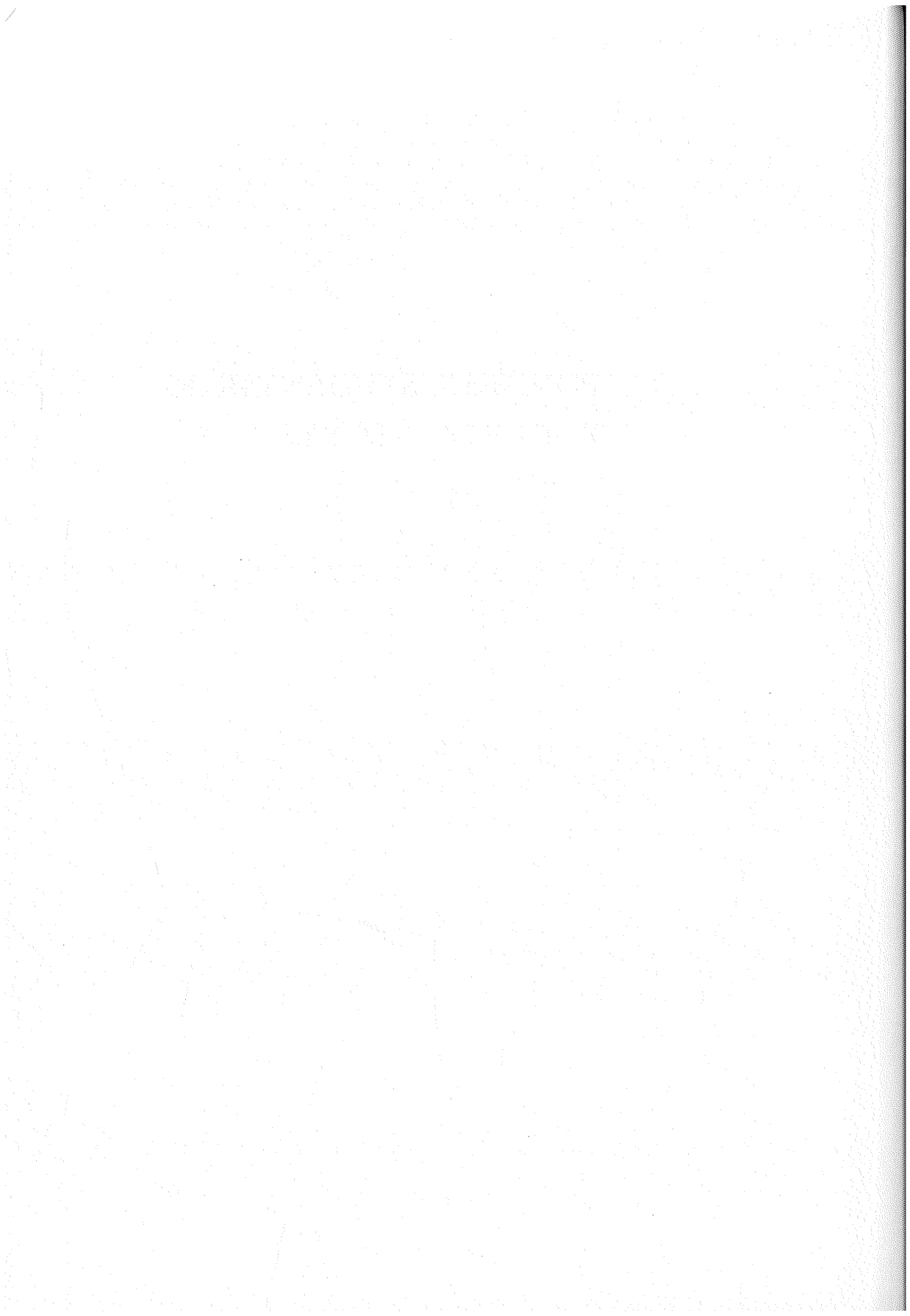

POVIJEST STUDENTSKOG
POKRETA 1830-1968

JAROSLAV ŠIDAK

STUDENSKI POKRET DO OTVARANJA SVEUČILIŠTA

O studentskom pokretu, u najširem smislu te riječi, ne može se na zagrebačkoj Akademiji kao visokoškolskoj ustanovi govoriti prije pojave tzv. preporodne generacije na početku 30-ih godina XIX stoljeća. A ni tada, sve do otvaranja Sveučilišta g. 1874, nije on uspio da razvije neke organiziranije oblike društvene djelatnosti – osim među bogoslovima koji, međutim, još od g. 1784. nisu više pripadali Akademiji. Uza sve to se općeniti historijski razvitak na različite načine odražavao na studentsku omladinu i ponekad ju je učinio vrlo aktivnim pokretačem društvenog i političkog života.

I

Nije, dakako, slučajna pojava da se o nekom pokretu među slušačima Akademije može govoriti tek od četvrtog decenija XIX st. kada se u Hrvatskoj odjednom osjetila potreba da se politici mađarizacije i uzmaku hrvatskog plemstva, koje je 1827. godine uzakonilo obvezatno učenje mađarskog jezika u hrvatskim školama, postavi brana ko-

ja će, uz pomoć moderne nacionalne ideje, biti dovoljno jaka da očuva Hrvatskoj njezino nacionalno biće i osigura joj političku samostalnost. Nosiocem ovih težnja postala je, razumljivo, omladina a slušači Akademije prvi su se počeli okupljati na zajedničkom poslu oko »buđenja naroda«.

U isto vrijeme kada Ljudevit Gaj, koji je uskoro zatim postao glavni pokretač ove omladinske djelatnosti, istupa g. 1830. sa svojom ortografskom reformom kao prvom fazom na dobro smišljenom putu prema stvaranju političkih uvjeta za jedan preporodni pokret, slušač Akademije Dragutin Rakovec bio je već načistu s potrebom da se izdaju »Novine narodne«, ako se želi »naše slovstvo osloboditi od poginjenja, od pregona«.¹

Međutim, prvi kolektivni nastup hrvatske omladine u Akademiji pada u vrijeme kada je njezin nedavni slušač dr Matija Smodek potkraj 1832. godine odlučio da u školskoj zgradi predaje hrvatski jezik. Pošto je, s pristankom nekih profesora na koje se u toj stvari obratio, najavio početak predavanja, uzbunili su se neki mađarski studenti, kojih je na Akademiji uvijek ponešto bilo i koji su, prema uvjerenju Frana Kurelca, bili »za razplod Magjarstva u Zagreb pošiljani«. Tada je Kurelac, potaknut Rakovčevom bojazni da će profesori povući svoj pristanak, ispisao dvanaest ceduljica na hrvatskom, latinskom i njemačkom jeziku, u kojima je vrlo rječito i oštro izrazio svoj protest i osudu mađarske politike uopće. »Svaki se čovjek« – napisao je na jednoj od njih njemačkim jezikom – »rodio slobodan i svaki narod ima pravo da se oslobodi, čim ga jedan drugi, na način koji nije u skladu s pravom, potlačuje. Sjeverna Amerika oslobodila se Engleske, Južna Amerika Španjolske; ni nas nije neumoljiva sudbina zauvijek prikovala za Ugarsku, pa ako bude potrebno, dolje s Mađarima!«² Na drugoj ceduljici, od svega triju kojih se je sjećao, Kurelac je njemačkim jezikom napisao: »Tko su Hrvati? Spokojni podanici u doba mira, hrabri ratnici u doba rata, pobjednici nad Avarima, Turcima i Tatarima, dakle slobodni muževi, nikakvi sluge Mađara!«³

Kurelac je te papiriće noću utisnuo u jedan prozor školske zgrade gdje su ih ujutro neki studenti, među njima Ivan Derkos, našli i pročitali drugovima. »Iza toga čitanja« – priča on sam – »nastala strahovita rvanja i skubanja med Hrvati i Magjari«, a kad ih je prof. I. Domin uspio nekako umiriti, »u srcu omladine to još tinjalo, te po ulicah kděkad i bukulo, kad bi se namćrila kosa na brus«. Tekst se s papirića prepisivao i pri tom popraćivao kojekakvim primjedbama kao: »evangelium nostrum«.⁴

¹ Pismo D. Rakovca od 25. XI 1830, Građa za povijest književnosti hrvatske III, 1901, 249.

² Usp. »Fluminensia ili kojećega na Rěci izgovorenâ, spēvanâ, prevedenâ i nasnovanâ po Franu Kurelcu starinom Ogulincu a rodom iz Bruvna u Krbavi«, Zagreb 1862, 183.

³ Na i. mj., 183.

⁴ Na i. mj., 184.

Bio je to, kako konstatira F. Šišić, »prvi tvorni sukob Hrvata i Ma-gjara«, koji je urodio i »prvom narodnom pobjedom hrvatskom«,⁵ jer je profesorski zbor nakon toga i svojim formalnim zaključkom odobrio Smodeku održavanje predavanja.

Iako je mlada generacija, koja je proizašla iz Akademije, tada već svjesno utirala put budućem pokretu, nema podataka koji bi upućivali na neku veću aktivnost mladeg pokoljenja među studentima. Tek iz go-dine 1835, kada su već izlazili Gajevi listovi, sačuvala se vijest o molbi slušača prava da na početku iduće godine izvedu »tria Illirica Dramata«. Profesorski zbor je toj molbi udovoljio uz neke uvjete, među ostalim i taj da se priredba održi u zgradi Akademije, a ne u javnom kazalištu.⁶

Vjerojatno je bilo i priredaba u kojima su se deklamirali tekstovi što ih je vlada ocijenila kao političke, jer je Namjesničko vijeće 20. ruj-na 1836. takve priredbe izričito zabranilo.⁷ Uostalom, osjećanja kakva su potkraj 30-ih godina ispunjala akademsku omladinu najbolje odra-žava oproštajni govor, kojim je slušač filozofije Franjo Mance, u ime svojih drugova, 1839. godine zahvalio prof. R. Kvaterniku što je svojim predavanjima budio u njima narodni ponos.⁸

Od godine 1841, kada je preporodni pokret prešao na političko polje i kada se u županijskim skupštinama svom žestinom razbuktala borba između »horvatsko-vugerske« (mađaronske) i ilirske narodne stranke, raspoloženje se omladine još više radikaliziralo. Slušači Akademije po-čeli su i sami dolaziti u županijske skupštine sudjelujući, makar i pasivno, u stranačkim borbama kakvih inače u Monarhiji nije tada nigdje bilo, pa ni u Ugarskoj gdje je politički život bio također vrlo razvijen. Već 2. ožujka 1841. Namjesničko je vijeće zabranilo mladeži da prisustvuje županijskim skupštinama,⁹ a na početku 1842. pozvalo nastavnike da po-mognu u njezinu smirivanju.¹⁰ Stranačke opreke, koje su se najjače ispo-ljavale u nacionalnom pitanju – a njemu su tada bila podređena sva druga pitanja javnog života – tako su se duboko uvukle u Akademiju da je Antun Kukuljević, kao vrhovni ravnatelj škola, 23. listopada 1842. zabranio nastavnicima da pred školskom mladeži na bilo koji način izra-žavaju svoj politički stav.¹¹

Zabranu polazjenja županijskih skupština i pozivi na smirivanje du-hova ponavljali su se i kasnije, ali je općenit razvoj unosio među om-la-

⁵ F. Šišić, Hrvatska povijest III, Zagreb 1913, 1965.

⁶ Zapisnik sjednice profesorskog zbora od 3. I 1836. Arhiv SR Hrvatske, Kr. Akademija znanosti I, 1835–1857. Zapisnici (dalje samo: Zapisnik od ...) – F. Fancev, Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret, Hrvatsko kolo XVI, 1935, 41, saopćava da je i kajkavski igrokaz kojem je sâm dao naslov »Veseli Fricek«, »sasvim sigurno valjada 20-tih godina 19. v.« nastao »u krugu akademičara-svjetov-njaka (i to upravo filozofa-mudroljuba)«, i da se njime »kao crvena nit provlači po-treba najenergičnijega otpora protiv mađarskih zahtjeva«.

⁷ »... quod omnes Declamationes, et recitationes Orationum aut Poëmarum poli-ticas involventium in Schola prohibentur.« (Zapisnik od 27. XI 1836.)

⁸ V. u ovoj Spomenici str. 72.

⁹ Zapisnik od 28. V 1842.

¹⁰ Poziv je datiran 11. I 1842.

¹¹ Zapisnik od 23. X 1842: »... omnesque unius aut alterius partis praedelectionis coram iuventute manifestationes aut plane dissertationes quasdam coram hac politicas severe interdixit«.

dinu uvijek nov nemir. Zaredale su kazne zatvorom, ponekad o kruhu i vodi, pa i isključenjem za različite izjave u kojima su pojedini slušači dali oduška svojoj mržnji prema protivnicima i mađarstvu uopće.¹² Da takvi slučajevi nisu bili izuzetni i ograničeni samo na neke pojedince, pokazuje najbolje otpor »gotovo cijele škole« – kako konstatira zapisnik – promjeni u hrvatskom tekstu carske himne, koja se tada nazivala »nacionalnom«. Nakon zabrane ilirskog imena 11. siječnja 1843. profesorski je zbor zaključio da preradi tekst himne jer se i iz njega moralo izbaciti ilirsko ime. Međutim, kad su se slušači upoznali s tako promijenjenim tekstom, oni su ga 23. travnja 1843. demonstrativno poderali. Zbog toga su šestorica od njih bila osuđena na tri dana zatvora o kruhu i vodi.¹³ Među pojedinačnim slučajevima odudara od drugih slučaj slušača na I godini filozofije Marka Bosiljevca. On se prilikom dopisivanja služio pečatom na kojem su pored ilirskog grba, polumjeseca s Danicom, bile urezane riječi: »Sve za dom naš«. Budući da je taj simbol pokreta bio zabranjen zajedno s ilirskim imenom, pečat je potkraj 1844. godine zaplijenjen.¹⁴

Usprkos ovim nesumnjivim dokazima o jačini preporodnog pokreta među slušačima Akademije nije ondje osnovano nikakvo društvo niti kakav drugi, labaviji ili uži, oblik udruživanja. Ljeti 1845. godine ponovljena je, doduše, careva zabrana od 25. VIII 1835. o studentskim društvima s političkom tendencijom,¹⁵ ali se iz teksta zabrane ne može izvesti zaključak da se ona odnosi na Hrvatsku. Tajnih društava, s izrazito političkim ciljem, bilo je tada, uoči revolucije 1848, u različitim središtima habsburških zemalja.

Jedino omladinsko društvo u Zagrebu koje je od g. 1836. dalje razvijalo znatnu djelatnost, ne samo u izgradnji nacionalne svijesti u svojih članova nego i u uspostavljanju veza sa sličnim društvima drugdje, naročito u Slovačka, bilo je »Narodno ilirsko mladeži duhovne društvo« u

¹² Slušač II g. filozofije Lud. Ferencz kažnjen je 12. III 1843. 1-dnevnim zatvorom zbog ove izjave: »Se equidem Croatam, Illyrum, Slavum verbo omnem nationem aequaliter aestimare, ast Hungarum minoris ac canem habere.« – Slušač prava J. Lechner, koji je zakasnio na predavanje prof. A. Molnára i nije htio da izađe na njegov zahtjev, doviknuo je profesoru: »Magyarci si (zaciijelo pogrešno mjesto: su; J. Š.) Magyarci«, kažnjen je 3. I 1845. isključenjem, ali je vrhovni ravnatelj tu kaznu ublažio. – Grupa đaka (prema jednom iskazu 40–50 njih) izviždala je 28. V 1845. uvečer kaptolsku glazbu vičući: »nationales, nationales« tj. zahtijevajući da svira narodne komade. Na sjednici od 3. VI slušač I g. filozofije Al. Vrešić, koji se pri tom najviše isticao, kažnjen je sa 2 dana zatvora o kruhu i vodi.

¹³ Zapisnik od 23. IV 1843: »... motivum eius (tj. excessi) in vocabuli 'Illir' e cantilena exmissione quaerendum esse«.

¹⁴ Zapisnik od 12. XI 1844. – Sudjelovanje školske mladeži u različitim demonstracijama protiv mađarona bila je tih godina pojava gotovo svakodnevna. Vrhovni ravnatelj školstva J. Schrott uzalud je nastojao da to spriječi, a kao poznati protivnik iliraca bio je i sam izložen napadajima. Zbog toga je 2. XII 1844. podnio ostavku koju kralj nije uvažio. U njoj je, među ostalim, optužio ilirsku stranku da ona želi »juventutem scholasticam continuo agitatam sicque animo comparatam retinere, ut quoties demonstrationibus publicis ad patrioticum finem opus esset, toties juventus fustibus et lapidibus munita agmini turbulento semet adjungat, et introductum ac in systema jam redactum terrorismum publicis clamoribus et personarum de magjaronania suspectarum infestationibus intrepide audaugeat«. (NSB, Zagreb, R 5901, Šurminova ostavština.)

¹⁵ Zapisnik od 26. VI – 13. VII 1845.

zagrebačkom sjemeništu.¹⁶ Bogoslovi su, u većini zadojeni ilirskom idejom i stalno okupljeni u zgradi sjemeništa, bili za ilirce-narodnjake dragocjen oslonac u stranačkoj borbi. Gaj je to već u početku (1839) pokazao svojim posjetom sjemeništu, gdje je bio oduševljeno primljen,¹⁷ a uoči krvavog sukoba s mađaronima 9. prosinca 1843. predstavnici su narodnjaka, grof Albert Nugent i Bogoslav Šulek, osigurali za slučaj potrebe fizičku pomoć bogoslova protiv naoružanih Turopoljaca. Oni su toga dana, oboružani toljagama, doista otrčali na Markov trg, gdje su međutim u sukobu protivnika dvojica izgubila život, ali su stigli prekasno. Pored drugih akcija, važnih za cjelinu pokreta,¹⁸ ističe se napose izdanje Šulekova anonimnog spisa: »Šta namēravaju Iliri?« (Beograd 1844), koje je svojim novcem omogućilo spomenuto društvo bogoslova.

Sličnim akcijama nema u Akademiji traga. Tek 1848. godine, nakon pobjede revolucije u Habsburškoj monarhiji, njezini su slušači stjecajem prilika mogli napokon istupiti kao jedna organizirana cjelina i neposredno utjecati na daljnji razvoj događaja. To im je bilo omogućeno stvaranjem »narodne straže«, naoružanoga građanstva koje je prvenstveno trebalo da pomogne osigurati red i mir, teško ugrožene prevratom. Već na kraju mjeseca ožujka osnovana je »Narodna akademička četa« koja se isprva sastojala od 112 slušača Akademije (36 jurista i 76 filozofa) i 59 drugih učenika, uglavnom gimnazijalaca, a zatim je postepeno narasla do broja od 203 »stražara«. Pored zapovjednika prof. M. Smodeka oni su izabrali za svog satnika mladog nastavnika fizike Ivana Kiseljaka, a iz svojih redova još jednog natporučnika, po dva poručnika i stražmeštra, trinaest desetnika, četnog pisara, tri bubnjara i 2 »sekiraša«. Bili su naoružani puškama i, osim vojnih vježbi, imali su dužnost da drže stražu. Nešto kasnije dobili su, »od naših vèrlih domorodkinjah«, i zastavu – trobojnicu, što je tih dana nastala kao simbol jedinstva Hrvatske i Slavonije, koje su Mađari htjeli tada zauvijek razdvojiti, s ilirskim grbom i natpisima: »Za ustav i narodnu slobodu« na jednoj, a »Za bratinstvo slavjansko« na drugoj strani. Ta se zastava otada prenosila pokoljenjima akademičara i zatim sveučilištaraca do protumađarske demonstracije studenata g. 1895, kada je ban, grof Dragutin Khuen-Héderváry, naložio da se za kaznu zbog paleža mađarske zastave i ona spali, ali se to nije dogodilo.¹⁹

»Akademička četa« nije bila dovoljno brojna da odigra takvu ulogu kakva je studente zapala u Beču ili Pragu, ali je ipak mogla postati i po-

¹⁶ Usp. Josip Buturac, *Povijest Zbora duhovne mladeži zagrebačke 1836–1936*, Zagreb 1937.

¹⁷ Hinko Janušić, tadašnji tajnik Društva, izjavio je mnogo kasnije o tom Gajevu posjetu 1. IV 1839: »Mi danas (izjava je zapisana 1887; *J. Š.*) u obće ne možemo ni pomisliti, kako je mladež duhovna tada cienila i upravo obožavala Gaja. Gaj se je sav sjajio u nekom božanstvenom nimbu, njemu se čovjek nije usudio ni pravo pogledati u lice, on je bio u očijuh mladih Iliraca neko više biće.« (Isidor Šk o r j a č, *Zagrebački bogoslovi prema Gaju, Slovincima i Srbima*. Prilog za ispitivanje ilirizma. Izvještaj privremene male realne gimnazije u Krapini za škol. god. 1910/11, 6–7.)

¹⁸ O njima v. Buturac, n. dj.

¹⁹ Usp. Hinko Wolf, *Hrvatske sveučilišne zastave*, *Alma mater Croatica* V. 1942, 301–315, i *J. Adamček*, *Narodne straže 1848–1849*, *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest* 5, Zagreb 1963, 36–37. – Prvu vijest o pripremanju »krasnog barjaka« donose *Novine dalm. herv. slav* 29. III 1848, br. 27.

ZASTAVA »AKADEMIČKE ČETE« IZ GODINE 1848 — PREDNJA STRANA S NATPISOM
»ZA USTAV I NARODNU SLOBODU«

DRUGA STRANA ZASTAVE S NATPISOM »ZA BRATINSTVO SLAVJANSKO« — ZASTAVA
SE ČUVA U SVEUČILIŠNOJ BIBLIOTECI U ZAGREBU

litički faktor u slučaju da dobije odgovarajuće vodstvo. Četom je, doduše, upravljao »Akademički comitée«, koji je sa svoja dva predstavnika bio zastupan i u gradskom Odboru sigurnosti, pa je taj u mjesecu travnju spriječio da se daci raspuste.²⁰ Najjači utjecaj imao je na omladinu još uvijek Lj. Gaj. Već u početku travnja je grof Janko Drašković obavijestio bana Jelačića, koji je tada boravio u Beču, da je školska mladež »nedužno orudje pogibeljnoga ponosa Gajevoga, koji slavlubje nemerno imade, i komu dobro Domovine tek toliko važe koliko bi se on po njemu izvio.«²¹ Ne možemo sa sigurnošću reći kakve je političke namjere Gaj u to vrijeme, kada je ponovo stupio na čelo pokreta, imao, ali je njegov nesumnjiv utjecaj na omladinu bio jedan od razloga koji je upravo Draškovića potaknuo da vrhovnom ravnatelju škola predloži raspust školske mladeži.²² Uostalom, uredne nastave nije više ionako moglo biti, pa je ona 19. travnja prekinuta i u sjemeništu, iz kojega je znatan broj bogoslova naprosto pobjegao i zauvijek napustio teološki studij.²³

Jedan od onih koji su to uradili već mnogo prije (1843), Pavao Čavlović, pripadao je najužem krugu Gajevih povjerljivih suradnika. Poslije odužeg boravka u Beogradu ponovo se nakon prevrata pojavio u Zagrebu i 5. travnja održao u dvorani Akademije – kako izvješćuje Drašković –, zajedno s emisarom srpske vlade Matijom Banom, »veliki zbor diakah« nagovarajući ih da spriječe odlazak nekih krajiških bataljona na talijansko bojište. Trebalo je, prema njihovoj zamisli, da se daci umiješaju među graničare i sklonu ih »neka se kući vrate i da ne idu u svoju propast, i onako krivičnoga boja čineći.«²⁴ Drašković se pobojao da bi takva agitacija mogla »militarnu vladu« tj. vrhovnu vojnu komandu, navesti da proglasi prijeki sud i kazni đake, pa je i ta bojazan utjecala na njegovu nakanu da predloži njihov raspust.

Do svega toga nije došlo. Omladina je kasnije još poneki put uzbudila javnost, ali njezini istupi nisu imali dubljeg učinka. Tako je ona 30. svibnja, uoči ispita kojem nije pristupila, pred zgradom Akademije spalila udžbenike mađarskog jezika,²⁵ a noću od 16. na 17. lipnja navodno pripremila »mačju muziku« protiv biskupa J. Haulika, koji se, poslije višemjesečnog izbjivanja, 14. VI vratio u Zagreb, ali do nje nije ipak došlo.²⁶

Možda je Gaj, koji je već potkraj ožujka, kada je predvodio veliku deputaciju kralju, priredio Hauliku nešto slično u Beču i zatim nastojao da mu onemogući povratak u zemlju, imao udjela i u tom navodnom pothvatu Akademičke čete, ali je on od kraja mjeseca svibnja, zbog afere s bivšim srpskim knezom Milošem koga je u Zagrebu stavio pod stražu, došao u takav sukob s banom da je otada bio potpuno potisnut u pozadinu.

²⁰ Adamček, n. dj., 37.

²¹ Arhiv JAZU. Jelačićeva ostavština E V 37 (pismo je datirano 6. IV 1848). – V. B o g d a n o v, Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49, Zagreb 1949, 130, izostavio je ovo mjesto u odlomku Draškovićeve pisma koje donosi.

²² Usp. naprijed spomenuto pismo J. Draškovića.

²³ Buturac, n. dj. 40, piše da je sjemenište napustilo 89 klerika od 114, tako da ih je do 13. travnja »ostalo samo 25«.

²⁴ Drašković u spomenutom pismu.

²⁵ Novine dalm.-hèrv.-slav. 1. VI 1848, br. 55.

²⁶ Adamček, n. dj., 37.

Uostalom, »mal da sve neviče u Zagrebu na djake«, konstatirao je 1. lipnja u Gajevim novinama »jedan od akademičke čete«, ²⁷ a u drugoj polovici lipnja je ban Jelačić cijelu četvu poslao u Požegu, odakle su đaci bili zatim u manjim grupama raspoređeni na više mjesta, ²⁸ da na taj način pojačaju obranu od mađarskog napadaja koji se tada u Slavoniji očekivao. ²⁹

II

Ujesen 1849. predalo se posljednje uporište mađarskog otpora i pobjeda je reakcije bila potpuna. Studenti Akademije ponovo su se našli u svojim klupama da nastave prekinuti studij, ali je reforma školstva iduće šk. god. 1850/51. zadržala od Kr. Akademije znanosti samo Pravni fakultet, pretvorivši ga u samostalnu Pravoslavnu akademiju. Tada je već put u novi apsolutizam bio širom otvoren, a 1853. g. započelo se iz Beča i s germanizacijom svega javnog života, pa i škola. Iz toga razdoblja političkog mrtvila i nacionalne agonije sačuvala se samo vijest o »ekscesu« šestorice studenata Akademije koji su tobože g. 1852. izviždali carsku himnu zahtijevajući da glazba svira Rákóczijevu koračnicu, pod čijim zvucima se još nedavno odvijala mađarska revolucija, ali je sudska istraga utvrdila da prijava nije bila istinita. ³⁰

Slom posljednjeg apsolutizma u povijesti Habsburške monarhije, koji je uslijedio nakon poraza na talijanskom bojištu g. 1859. i s njime tijesno povezane financijske krize, vratio je i Hrvatskoj 1860. godine njezine ustavne uredbe. Mržnja prema njemačkom jeziku i simbolima carske vlasti, produbljena teškim razočaranjem zbog izjalovljenih nada iz doba revolucije, odrazila se i na raspoloženje omladine u Pravoslavnoj akademiji, iako ona ni u tom razdoblju nije uspjela da razvije neku organiziraniju djelatnost. Međutim, za različite protestne akcije i demonstracije pojedinaca i omanjih grupa bilo je u to doba čestih političkih promjena i unutrašnje diferencijacije, koja je potkraj 60-ih godina omogućila najzad i pojavu pravaštva, dovoljno razloga i prilike.

Već 1860. godine zabilježena su među različitim ispadima omladine s političkim prizvukom dva slučaja u kojima se istaknuo pravnik Ignjat Broš. ³¹ Iduće godine, 13. studenoga, grupa pravnika je na Markovu trgu

²⁷ Novine d.-h.-sl., 22. VI 1848, br. 64.

²⁸ Adamček, n. dj., 37.

²⁹ 12. lipnja 1848. gen. Hrabowsky je napao Sr. Karlovce, a u Virovitičkoj županiji, napose u Osijeku, vrlo su ojačali mađaroni.

³⁰ Milan Peci, Razvoj studentskog pokreta na Zagrebačkom sveučilištu, Sveučilišni list 1. I 1950, spominje taj događaj kao dokazanu činjenicu, iako profesorski zbor na sjednici od 19. XII 1852. »uzima na znanje« presudu kotarskog suda od 14. X, prema kojoj se postupak obustavlja jer optužba nije dokazana.

(U tom članku ima više netočnih tvrdnja o nekim događajima iz života zagrebačkih studenata od 1843–71.)

³¹ Ignjat Broš je ukoren jer je 14. IV 1860. sudjelovao u demonstrativnim akcijama prilikom posjeta mađarskih magnata kazalištu, a noću 23. V i. g. nalazio se u grupi pravnika koji su od Streljane do današnjega Trga Republike prolazili gradom pjevajući: »Oj Iliri, jošte živi riječ naših djedovah«. (Zapisnici od 29. IV i 17. VI 1860. Arhiv SR Hrvatske, Pravoslavna akademija, II, 1858–1873, Zapisnici).

izviždala vojnu glazbu koja je svirala pred stanom bana J. Šokčevića.³² Da je ta demonstracija bila namijenjena muzici a ne banu i da, prema tome, nije imala neko političko značenje, pokazuje čitav tok istrage, koja je bila opsežnija zbog toga jer je tom prilikom došlo do sukoba između studenata i gradskog satnika (zapovjednika policije). »Učiteljski zbor« Akademije došao je najzad do zaključka da prijava gradskog poglavarstva o nedoličnom i drzovitom postupku pravniku prema satniku ne odgovara istini, a zbog zviždanja je ravnatelj uputio slušačima očinsku opomenu.³³

Prijava gradskog poglavarstva poimenično je od svih optuženih pravniku navela samo Milana Mankanca, koji se kasnije istakao kao profesor iste Akademije i jedna od najizrazitijih ličnosti u hrvatskoj politici 70-ih godina. Akademijin zbor oslobodio je, doduše, Mankanca optužbe da je prilikom hapšenja dvojice svojih drugova »drzovito postupao proti organu javne sigurnosti«, ali je u toku 1862. godine i sam imao mnogo razloga da osudi Mankančeve postupke. Smatrao je, prije svega, dokazanim da je »pogrdio i udario« ženu pisarničkog podvornika pa ga je zbog toga kaznio »najstrožijim ukorom«. Pri tom je prvi put potanje ocrtao njegov lik kao studenta koji je »slabo pokazao, da umije obdržavati propise o polazeњу predavanjā i službe božje i o pristojnu ponašanju«. ³⁴

Nedugo zatim, Mankanec je noću od 2/3. srpnja, zajedno sa svojim drugom Mirkom Bedekovićem, »na nekoliko miestah« skinuo carski grb, pa je zbog toga 20. i. mj. »za vaviek izključen« iz Akademije.

Demonstracije protiv »carskih orlova« kao simbola omraženog apsolutizma bile su tih godina dosta česte. Štaviše, 31. ožujka 1861. oni su nasilno skinuti s javnih zgrada, na što je vojska odgovorila skidanjem narodnoga grba izvješeneog na stanu javnog bilježnika. Takav neuobičajeni sukob između vojne sile i stanovništva, koji je zaprijetio težim posljedicama, izglađen je na taj način da su carski grbovi ponovo uspostavljeni »sa svima vojnim počastima«, a da su studenti Akademije pod svojom i narodnom zastavom, pjevajući rodoljubne pjesme, opet vratili narodni grb na bilježnikov stan.³⁵

Mankančev izgređ, počinjen uskoro nakon prijestupa za koji je bio izuzetno kažnjen blagom kaznom, morao je, dakako, uroditi najtežom od njih – isključenjem. Međutim, iz straha da ne budu za kaznu unovačeni, kao što je to 1860. g. urađeno s dvojicom gimnazijalaca koji su zamazali »carske orlove« na zgradi gimnazije, Mankanec i Bedeković pobjegli su u Beograd, odakle se Mankanec vratio tek potkraj godine 1862, pošto je na temelju svoje molbe za pomilovanje bio amnestiran, a kazna isključenja bila povučena.³⁶

Sklonost omladine prema političkim demonstracijama nije usprkos različitim kaznama i neprilikama ni kasnije oslabila. Kada je Antun Starčević 1863. godine osuđen po zagrebačkom županijskom sudu zbog

³² Zapisnik od 18. XI 1861.

³³ Na istom mjestu.

³⁴ Zapisnik od 25. V 1862.

³⁵ O tim događajima usp. V. Krestić, Zagrebačke demonstracije i bekstvo Milana Mankanca u Beograd 1862, Historijski zbornik XV, 1962, 231-242.

³⁶ Tekst Mankančeve molbe donosi Krestić, n. dj. 240-242.

svojih govora u svojstvu bilježnika riječke županije, pripremljene su mu 9. lipnja ovacije koje je redarstvo na vrijeme spriječilo. Nekoliko studenata Akademije odlučilo je tada da mu priredi bakljadu, ali su po savjetu ravnatelja od toga odustali i zadovoljili se skromnijom podoknicom. Četvorica su zbog toga bila kažnjena strogim ukorom.³⁷

U mjesecu veljači 1864. osvanula su na Ilici, u vrijeme poklada, trojica pravnika, među njima kasnije istaknuti političar Šime Mazzura, s ceduljama za šeširod na kojima je bila vidljivo ispisana brojka 26. Na taj su način izložili ruglu carev patent od 26. veljače 1861, koji je federalističku koncepciju Listopadske diplome od 1860. zamijenio centralističkim sistemom A. Schmerlinga. Jedan od učesnika ove demonstracije kažnjen je isključenjem uz prijedlog da mu se kazna ublaži, a druga dvojica, među njima i Mazzura, strogo su ukoreni.³⁸

Schmerling je, doduše, 1865. pao i Veljački je patent bio opozvan, ali je pritisak na Hrvatsku da nakon austrijsko-ugarske nagodbe i uvođenja dualističkog sistema 1867. popusti zahtjevima Ugarske pa i sama sklopi s njome nagodbu izazvao nov otpor. Glavna meta napadaja postao je barun Levin Rauch koji je kao zamjenik banske časti preuzeo zadaću da Hrvatska nagodbu čim prije ugovori. Studenti Pravoslavne akademije nisu ni iz te borbe izostali.

Prilikom proslave »zbratimljenja« među brucšima i starijim slušačima – kada »pravnici svih godina bratinstvo piju« – koja je po običaju priređena u Streljani 9. studenoga 1867, »zdravice za pobratimstva« pretvorile su se u »političke napitnice« u kojima se, prema istrazi, nazdravljalo domovini, Strossmayeru i Kvaterniku. A kada je na to jedan od prisutnih nazdravio i Rauchu, njegove su riječi – kako je sam iskazao – »s velikom krikom i bukom bile primljene, osobito se je zviždanje čulo, a napokon glasovi ,van'«, pa su »konačno napitnika napolje izbacili«. Ti su izgredi, kako konstatira učiteljski zbor, »prouzročili javnu sablazan a bili su i povodom, da su neki pravnici uhitjeni po redarstvu mjestom«. Optužba je, štaviše, ostalim zdravicama dodala i tobožnju zdravicu na »Njeg. Velič. Cara ruskoga«, ali svjedoci, pa i sam izbačeni »napitnik«, nisu o njoj ništa znali.

Presuda koju je učiteljski zbor 12. XI donio bila je vrlo oštra: četvorica studenata »relegirana« su na dva semestra, ali je uz to bilo predloženo da se dvojici kazna ublaži, a da se svi ostali kazne strogim ukorom. Namjesničko vijeće je, naprotiv, kaznu pooštrilo tako da su dvojica »za uvijek izključeni od pravoslavne ove akademije«, dvojica su relegirana na dva semestra, a svi su ostali kažnjeni strogim ukorom.³⁹

Zdravica Eugenu Kvaterniku, koju je izrekao sam »stoloravnatelj«, dokazuje da je tada, u doba izlaženja pravaškog »Zvekana«, bilo među studentima akademije, pored opozicionih štrosmajerovaca, i pristaša pra-

³⁷ Zapisnik od 19. VII 1863.

³⁸ Zapisnik od 16. II 1864.

³⁹ Zapisnik od 12. XI 1867. – O spomenutim događajima na Pravoslavnoj akademiji od 1862–67. pisao je, dijelom na temelju iste arhivske građe, Nikša Stanić, Politička zbivanja u Hrvatskoj šezdesetih godina 19. stoljeća i njihov odjek među studentima Kr. pravoslavne akademije u Zagrebu, Zagrebačka panorama IV, 1964, br. 3–4, str. 60–62.

vaških ideja. Već potkraj 1866. spominje se među onima koji zbog siromaštva mole oprost od plaćanja školarine prva generacija mladih pravaša. To su: Vjekoslav Bach, kasniji urednik »Hrvatske« i Kvaternikov drug u rakovičkoj pogibiji 1871, Fran Folnegović, istaknuti prvak obnovljene Stranke prava poslije 1878, Fran Matasić, član redakcije »Hrvatske« i simpatizer Pariske komune, Adolf Jakšić, koji je zbog odvažnog držanja u disciplinskom postupku protiv svog profesora Janeza Trdine na riječkoj gimnaziji bio i na Akademiji podvrgnut strogom nadzoru i koji se od štrosmajerovca u toku studija razvio u pravaša,⁴⁰ i drugi. Ta se generacija 28. ožujka 1867. obratila jednom adresom-pouzdanicom Antunu Starčeviću,⁴¹ tom »hrvatskoga prava zatočniku«, da mu iskaže »svoju najžarčiju zahvalnost« za njegovu obranu toga prava u Hrvatskom saboru. »Da, pravo naše« – pisalo je u adresi – »to je ona svetinja koju nam je neoskrvnutu držati jer samo ono nam zajamčuje samosvojnost i po tom bolju budućnost.«

Pristaše pravaških ideja javljali su se potkraj 60-ih godina i u Beču među hrvatskim studentima, ali su oni ondje bili u manjini prema pristašama jugoslavenske politike Narodne stranke, na kojoj je do 1872. ležao sav teret teške borbe protiv nagodbe i Rauchova režima. Nema podataka koji bi dopustili da se donese neki pouzdaniji zaključak o sudjelovanju studenata Akademije u toj borbi. Nema sumnje da je slušač II g. Augustin Sporčić, koji je 19. travnja 1870. održao »razdražujuće govore« na zagrebačkom kolodvoru i bio zbog toga uhapšen, unio na taj način svoj prilog u tu borbu. Vladin Odjel za bogoštovlje i nastavu zatražio je od Akademičkog senata, kako se tada nazivao nekadašnji profesorski zbor Akademije, da Sporčića »izbriše« iz broja slušača, ali je Senat zatražio da mu se najprije dostave istražni spisi.⁴² Međutim, vlada nije te spise dostavila, i zbor je morao njezinu odluku primiti »na znanje«. Ne može se sa sigurnošću utvrditi da li je Sporčićev slučaj ulazio u red onih »izgreda« zbog kojih je tih dana bilo odjednom uhapšeno čak osam pravnik, a koji su najzad doveli do štrajka svih ostalih.

»Surov postupak redarstvenih organah pram pravnikom« – kako je tom prilikom konstatirao Senat – »već višeputah [...] veliku ogorčenost prouzroči«, ali mora da je taj put bio naročito surov, jer su se studenti tužili »na takovo postupanje sa strane redarstvenih organah, kakovog jošte iskusili nisu i kakovo nije ni po samom u nas valjajućem kaznenom postupniku – koj točno postupanje kod zatvaranja ustanovljuje – opravdano«. Zbog takva odnosa policije prema uhapšenim drugovima 71 slušač Akademije predao je Senatu podnesak u kojem osuđuje policiju i zahtijeva »da jim se za tu pogrdu njihovog dostojanstva zadovoljština dade«. Dok se to ne učini, oni »neće uz nikakav uvjet akademička predavanja polaziti«. Senat je na svojoj sjednici od 24. svibnja 1870. osudio prijetnju štrajkom, ali je uz to odlučno osudio i postupak policije, pogo-

⁴⁰ Usp. o Jakšiću A. Cesarec, Kriza stranke prava i naši »komunari«, 1871, Zagreb 1951, 26–28, i J. Š i d a k, Dva priloga hrvatskoj povijesti od 1868–1871, Hist. zbornik XIX–XX, 1966–67, 349.

⁴¹ Djela dra Ante Starčevića I, Govori, Zagreb 1893, 438–440 (tekst adrese na str. 439). Adresu je potpisalo 37 pravnik.

⁴² Zapisnik od 26. V 1870.

tovu zato što, protivno naredbi vlade od 13. X 1849, nije bio ni o čem službeno obaviješten. Odgovarajući studentima obećao je da će nastojati »da se svaka povreda časti ove Akademije, njezinog senata i slušateljah čim prije poravna i u buduće prepriječi«. Da li je u tome i uspio, ne vidi se iz sačuvanih zapisnika.⁴³

Za razliku od hrvatskih studenata u Beču koji su se ondje okupljali u društvu »Velebit«, obnovljenom potkraj 1869. godine kada se razišlo zajedničko hrvatsko-slovensko društvo »Jug«, na zagrebačkoj Akademiji nije bilo nikakva društva među njezinim slušačima. Tek uoči otvaranja Sveučilišta, na početku 1873. godine, studenti su predložili profesorskom zboru nacrt pravila za društvo »Hrvatski dom«. Međutim, iako su profesori priznali potrebu takva društva, nisu se suglasili s nekim njegovim odredbama. »Skupština svih slušatelja« uvažila je neke njihove zahtjeve, ali nije usvojila one koji su, po mišljenju profesorskog zbora, bili bitni. Zbog toga je zbor zaključio da »drži suvišnim upuštati se u ikakova daljnja dogovaranja sa pravnicima« i predložio vladi da pravila »blagoizvoli neodobriti«. Pri tom je izrazio nadu da će do godine novo pridošli studenti predložene promjene zacijelo usvojiti.⁴⁴

Prvo društvo hrvatskih studenata, pod imenom »Hrvatski dom«, doista je započelo da živi s otvorenjem Sveučilišta 1874.

⁴³ Zapisnik od 24. V 1870.

⁴⁴ Zapisnici od 31. III i 9. VII 1873.

